

ԲԱԶՄՄԱՎԷՊ

ՕՐԱԳԻՐ

ԺԵ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 9.

1857

ՄԱՅԻՍ 1.

քարոյական

ԱԶԳԱՅԻՆ

Հնացեալ սովորութիւնէ առաջնորդած եւս ընտիր միաբան ազգը ցրուած կը բշտատանայ ¹ :

Արդ եթէ գերդաստանի մը անձինքը այդպէս կը թշնամացնէ այդ անմեղ սովորութիւնը, հապա ի՞նչ չարիք չըներ տարածուած ցրուած ազգի մը վըրայ : Թողունք հիմա հին ժամանակներուն դիպուածները, սովորութեանէ առաջ եկած այն ատեններուն դժբաղդ պատահարները . հիմակուան ազգերնուս վիճակին վրայ աչուրնիս դարձընենք : Ար տեսնենք զինքը ցրուած, օտարացած իրարմէ, այլ և այլ սովորութիւններու մէջ զարգացած . որուն մեծ մասն ալ դեռ խորին տգիտութեան մէջ մնացած դժբաղդ ժամանակիս դէպքերէն ստիպուած . և թէպէտ հիմա ընդհանրապէս ազգութեան գաղա

փարը մտքերնուն մէջ արթնցած՝ կ'ուզեն միաբան սիրով ազգին պայծառութեանը վրայ աշխատիլ, բայց որչափ որ ալ կը ջանան, չեն կրնար միաբանիլ . և աշխատանքներնուն և ջանքերնուն շատը՝ կարծես թէ աւելի իրարու փնասելու համար է՝ քան թէ լուսաւորելու . հնարք կը մտածեն քակտելու իրարու ըրածը և ոչ շինելու, մի միայն դիտմունքնին ուղղած ըլլալով իրենց սովորութեանէն չխոտորիլ . և առանց քննելու՝ անոնց վրայ պնդել կենալը իրաւունք և խոհեմութիւն կը կարծեն :

Իայց ըսես թէ՝ որովհետեւ սովորութիւնը փոխել դժուար է, պէտք է որ բաւական համարինք սովորեցընելը ազգայնոց՝ որ սովորութեանց տարբերութեանը համար զիրար չարհամարհեն .

¹ Տես երես 101 :

մանաւանդ այնպիսի սովորութիւններու համար՝ որ հաւատոյ կը վերաբերին . և թէ՛ զայս բանս ամէն ազգայինք հասկընալէն ետեւ , ամենքը մէկ սիրտ մէկ հոգի կրնան աշխատիլ ազգին աղէկութեանը վրայ : Իայց չէ այդպէս . խօսքով կ'ըսուի դիւրին ճամբայ մը գտնելու փափաքով , բայց փորձը կը ցուցնէ թէ այդ անկարելի է . վասն զի շիտակ հաւատքը հիմն է ամէն ճշմարտութեանց և վախճան ամէն տեսակ կըրթութեանց և լուսաւորութեանց՝ որով ճշմարիտ և յաւիտենական երջանկութիւնը պիտի ձեռք ձգեն մարդիկ . ուստի մէկն որ կը ճանչնայ թէ ամէն ազգայինք մէկ մարմին մըն են , և ինքն ալ ան մարմնոյն մէկ անդամն է , և թէ ամէն մէկ անդամը իրեն ինկած օգնութիւնը պիտի ընէ բոլոր մարմնոյն անդամներուն՝ որ ինքն ալ անոնց հետ մէկտեղ երջանիկ ըլլայ , բնական է որ ամէն բանէն առաջ շիտակ հաւատքը փնտռելու հետ կ'ըլլայ , ու ամենուն ալ զայն սովորեցնելու կը ջանայ : Եւս բանիս կարեւորութիւնը անկից ալ յայտնի է որ՝ հաւատոյ մասանց մէջ տարաձայն կարծեաց վրայ եղողներուն սրտերնուն խորը ծածկուած կ'երեւայ իրարու վրայ մէկ բնական ատելութեան կիրք մը , որ անկարելի կ'ընէ անոնց առանց մէկ սրտի պաղութիւն մը երեցընելու մէկ սիրտ մէկ հոգի ըլլալն , ինչպէս որ երկու հաւատակցաց մէջ : Եւս Եւրոպա ծաղկած ազգերու մէջ ևս տիրող հաւատքն ունեցող անձինք կը միաբանին , և ուրիշ կարծեաց հետեող անձինք առ հարկի կը լռեն ազգին օգտին համար , տեսնելով որ իրենց տարաձայնելովը իրենք իրենց կը վնասեն . որով հետեւ ազգին տիրող մասը իրենց ազգային յառաջադիմութիւնը՝ առանց անոնց օգնութեանը կարօտ ըլլալու ալ կը հոգան : Իսկ մեր ազգը ցրուած ըլլալով այլ և այլ պետութեանց հպատակութեան տակ , չեն կրնար ումանք տիրող մասն ըլլալ՝ և ուրիշներուն ալ իշխելով ազգին ծաղկումը միաբանութեամբ յառաջեցընել . և այս պատճա-

ռաւ տարաձայնութիւնը կը տիրէ և ծաղկումը կը դադրի : Ասան որոյ մեր ազգին օգտելու ուրիշ ճար չկայ , բայց եթէ ջանալով վերցընել սովորութենէ առաջ եկած տարաձայնութիւնքը :

Հիմա մէկը կրնայ ըսել թէ մեր ազգին մէջ երեւցած տարաձայնութիւնը սովորութենէն առաջ եկած չէ , այլ հաւատոյ մասանց վրայ է . ճշմարտութեան վրայ է մէջերնիս եղած խնդիրը : — Եւրանի թէ այնպէս ըլլար . վասն զի այն ատենը միաբանելու հարկը տեսնելով՝ կողմերը մէկտեղ կուգային , առանց նախապաշարեալ կրից իրարու միտքը կը հասկընային և այնպէս դիւրաւ կը միաբանէին . որովհետեւ վիճողներուն երկու կողմն ալ առանձին հաւատքնին բաժնող հերետիկոսապետ մը չունին . երկու կողմն ալ իրենց գլուխ Ա. Սուսաւորիչն և անոր վարդապետութիւնը կ'ընդունին , և նոյն սուրբ հարքը իրենց վարդապետ եկեղեցւոյ կը ճանչնան . վէճը կը մնայ անոնց գրուածքը հասկընալուն վրայ . որով յայտնի ալ կ'իմացուի որ տարաձայնութիւննին սովորութենէ առաջ եկած է՝ որ ժամանակաւ տարրացեր ու այսպիսի մեծ պառակտումն ազգին մէջ ըրեր է : Աւրեմն ինչուան որ ճանչնան ազգայինք թէ մեր ազգին տարաձայնութեան պատճառն է այս ունակացած սովորութիւնը , ու ինչուան որ առհասարակ իբրեւ մնասակար մոլութենէ մը չզգուշանան անկից , և ինչուան որ չանդրադառնան թէ շատ անգամ իրենց պընդած կարծիքնին իրենց սովորութիւնը պաշտպանելու համար է , չէ թէ ճշմարտութիւնը , անօգուտ է յուսալ մեր ազգին մէջ միաձայնութիւն և յառաջադիմութիւն : Իայց ինչպէս կրնայ մէկը ճանչնալ թէ իր տարաձայնելը ուրիշներէն ճշմարտութիւնը պաշտպանելու համար չէ , այլ է՝ ի սովորութենէ , վասն զի ոչ ոք կ'ընդունի իր վերայ այդպիսի պակսութիւն մը : Եւս բանդ յայտնի է նշաններէն , զորոնք թէ և մարդս չուզէ իր անձին վրայ տեսնել , բայց ամենքն ալ իրարու վրայ

յայտնի կը տեսնեն . և արդարակորով անձ մը՝ եթէ առանց կրից մտածելու ըլլայ, իր անձին վրայ ալ կրնայ դիտել : Արուն գլխաւոր նշանն այս է . երբ մէկը սրտին մէջ հակառակութիւն կը կրէ յազգայնոց ումանց դէմ ինչ և իցէ պատճառաւ ազգային խնդրոց վրայօք, ամենեւին շտարակուսուի թէ անոր տարածայնութեան պատճառն է սովորութիւնը՝ և ոչ եթէ ճշմարտութիւնը : Ասան զի ուղղախոհ մարդը որ պարզ սրտով միութեան սէր ունի, իր դիտմունքը բոլորովին կ'ուղղէ ճշմարտութիւնը փնտռելու՝ բազմատեղով լրացնեն ու տեսածները իրարու հետ՝ ինչուան որ գտնէ . և յետ այնորիկ եթէ տեսնէ որ ուրիշները կը տարածայնին իրմէ բանի մը վրայօք, չարհամարհեր, այլ անոնց պատճառներն ալ քննելու հետ կ'ըլլայ . և երբ կ'իմանայ թէ անոնց իրմէն տարածայնիլը այն բանին մէջ ճշմարտութիւն ճանչնալէն առաջ չի գար այլ բնական իրենց այնպէս սովորած ըլլալէն, և թէ մտքերնին սովորութենէն կապուած բռնուած է, այլ ևս անոնց չհակառակիր, զիրենք ալ չատեր . այլ ինքն որ սովորութեան գերի չէ և մեծ զգուշութիւնով ամէն բանի մէջ ճշմարտութիւն փնտռելու հետ է, անոնց տկարութեանը ցաւակից կ'ըլլայ՝ և ձեռքէն եկած օգնութիւնը անոնց ընելէն ետ չկենար, գիտնալով՝ թէ տրամաբանութիւն սովորութեան դէմ եղած ճշմարտութիւնը հասկընալը և ընդունիլը մեր բնական կարողութենէն վեր է :

Արեմն ինչ ճար կրնայ ըլլուիլ որ մարդիկ իրենց ունակացեալ սովորութեանը հետեւելով չըմտածեն, չգործեն : Ա՛յկ կողմանէ այդ բանդ անկարելի է . ուրիշ կողմանէ՝ չէ թէ միայն կարելի է, այլ և եթէ գործունեայ կամօք, ճշմարտութեան սիրով ազգին մէջէն խօսքի տէր մարդիկ սկսին մտածել, կարելի է և դիւրին : Ար տեսնենք որ միշտ ազգի մը յառաջագիմութիւնը այն ատենը յաջողեր է, երբոր քիչ և ուղղադատ անձինք իրենց վարմունքով ազգին հաւտացուցեր են իրենց

արդարասէր ըլլալին, ու իրենք մէջերնին միաբաներ ու կարգի դրեր են ազգին գործքերը : Այս ըսածներէս ինքնին կը հետեւի՝ թէ քանի որ ազգին գլխաւոր խօսքի տէր եղող մասին մէջ պակաս են խոհեմ, ազգասէր, ուղղադատ անձինք՝ այս բանս չյաջողիր . իսկ երբոր այս տեսակ անձինք շատնան և ուզեն ձեռք զարնել, և ոչ օր մը կ'ուշանայ : Այլ միթէ չկա՞ն հիմա ազգերնուս գլխաւորներուն մէջ խոհական և արդարասէր անձինք . կան արդարեւ, այլ ցրուած և քաշուած անգործ . բայց այս իրենց անգործութիւնը չըսեմ թէ է՝ յուսահատութենէ, այլ տեսնելով յունակացեալ սովորութենէ երկպառակեալ տարածայն կարծեաց բազմութիւնը և զանոնք միաբանելու անհնարութիւնը, մեծ վհատութեան մէջ ընկած, ձեռքերնին քաշած կը դիտեն թէ ասոր ծայրը ո՛ւր պիտի երթայ . և չկարենալով յաջող ընթացքի նշան մը տեսնել, Այորենացւոյն ողբը խառնելով իրենց հառաչանաց ձայներուն հետ՝ Աստուծոյ ողորմութեան դուռը զարնելու հետ են, որ ինքն ճամբայ մը ցուցնէ : Այոր համար հիմա մենք քաջալերական յորդոր կը մատուցանենք այնպիսիներուն՝ որ աշխոյժնին վառեն, սիրտ առնեն, ելլեն ի գործ մատչին . չթողուն ասպարէզը ռամկական սովորութեամբ կապուած մտքերուն՝ որ հակառակութեան ձայներ արձակելէն և լսելէն ուրիշ բանի կարողութիւն չունին . որոնք սովորութեան կարծիքներով նախապաշարուած, ամէն լրացնին կարգացածնին հազարումէկ ծուռ մըտքերու կը տանին ու հակառակութեան ոգւով նոր ձայն մը կ'արձրկեն : Արոնք հիմա այս մեր գրուածքն ալ նոյնպիսի նախապաշարեալ մտօք կարգաւով գուցէ ջանան ծաղրական մեկնութեամբ արհամարհելի ընել . որոնք արժանի են ցաւակցութեան և ոչ ատելութեան . զի ըստ առածին՝

« Օր ինչ ոք կըրէ

Օայլս ի նոյն կարծէ , , :

Արդ հիմա մեր յորդորն այս է՝ որ

ազգին օգնել ուզող խորհրդան անձինք , որ կողմէն ալ որ ըլլան , սովորութեանց նախապաշարմունքը մտքերնէն դուրս ընելով յառաջ անցնին , մէկտեղ գան . իրենք ազգին առաջաւորներն ըլլալով , ազգին գլխաւոր անդամներն են , անդամները պէտք է զիրար հոգան , ևս առաւել գլխաւորներուն կ'իյնայ այս հոգը : Ասին հարցընել , տեղեկանալ , իրարու միտք հասկընալ . ատելութեան , բաժանմունք պատճառող կարծիքները , ինչպէս որ ամէն մարդ իր վրայ չունի , իրարու վրայ ալ ունենալէն դադրին : Եւ ասոնց առջի գործքերնին ըլլայ ցուցակի վրայ առնուլ այն ամէն անձանց անունները՝ որ կարող են ազգին ընդհանրութեանը խօսք հասկըցընել և իրենք ալ խօսք հասկընալ : Եւ որպէս զի ամենեւին մէջ չմտնեն նախապաշարեալ , սնոտի , սովորութեան ծուռ կարծիքներ , և չպղտորեն խորհուրդներուն ուղղադատութիւնը , որովհետեւ այս ընտրեալ անձինք պիտի ըլլան ընդհանուր ազգին աչք , միտք և բերան , այս ընտրութեան թուոյն մէջէն դուրս թողուն . Զաւատքնին ծալած անձինքը . Բ . Օ անոնք՝ որ ինչուան հիմա սաստիկ կրքով կարծիք մը պաշտպանելու հետ եղեր են . Գ . Օ անոնք՝ որ կարծիքնին փոխելու ատեն իրենց շահէն կորուստ ընելու վտանգի մէջ են . Դ . Օ անոնք՝ որ մտքերնին դրած են թէ կարծիքնին փոխելով իրենց պատուէն պիտի իյնան . Ե . Օ անոնք՝ որ ազգին մէջէն մէկ տեսակ անձանց դէմ բնական իբրեւ անյաղթելի ատելութիւն մը ունին : Արովհետեւ այս առիթներու մէջ գտնուող անձինք թէ և ուղղախոհ ըլլան , և սրտանց ուզեն , չեն կրնար իրենց ուղիղ դատմունքը գործածել առանց նախապաշարմունք մը մէջը խառնելու , որով և շիտից պատճառ կ'ըլլան : Եւ թէ այսպիսի ուղղութեան սիրով , և այսպիսի զգոյշ ընտրութեամբ սկսին ազգին առաջաւորները միաբանիլ ազգին ընդհանուր օգուտը մտածելու , տարակոյս չկայ՝ որ կը յաղթանակեն , կը պսակուի գործքերնին . և այն սովորու-

թիւնը որ ինչուան հիմա ամենուն մըտայ մէջ ծածկուած՝ երկպառակութիւն ձգելով՝ ազգին փնասելու հետ էր , կը խայտառակի , և ուղղութիւնը կը տիրէ ու զազգը կը կապէ 'ի մի սիրտ և 'ի մի հոգի : Եւ այս միթէ այս միջոցիս չխլաւիր հնացեալ սովորութիւնը ձայնը բարձրացընելով՝ որ ինքն իշխող ըլլայ իր երկպառակ , տարաձայն արբանեակներով . այո . բայց ազգին միութիւնը կարգաւորողներուն քաջութիւնը այն պիտի ըլլայ՝ որ տարաձայն կարծիքները վերցընելէն ետքը՝ հաստատուն օրէնքով այն պիտի ինքնագլուխ գոյմունքները լռեցընեն , և բնական օրինաց հիման վրայ քաղաքական օրէնք մը սահմանեն :

Հ . Գ . Մ

Մահ գոչակեալ ի պառաւանց :

Ս'անուկ եղէ ես երբեմն
Իմ մօր միայն ընծայեալ .
Երբ այծեղջիւր ի տուն էջ՝ .
Ձենեց մայր զիս Ա աղէնակ :
Պառաւք գուշակ լինէին ,
Թէ չար աստղի եմ անկած .
Տառապելութիւն , կեանք մաշուն ,
Ինձ մահ հասնի կարճաւրաց :
Ս'այր իմ անգութ զիս ճօշեց՝
Օ ի չար աւուրց եմ դիպել .
Արդի չարբաղդ , ասէր , դու
Իմ օրերուն սեւ կապել :
Եւ մի սեւուկ ինձ մայր ած ,
Օրկեց ի յիւր ըստենեց .
Նախատ , գանկոծ զիս արօր ,
Բզէր գլխոյ իմ ճողեց :
Համբոյր մի մօր ինձ չերետ ,
Եւ ոչ ժրպիտ մի գորվոյ .
Վերգուր ածեց լակոտին ,
Եւրեցք եղեւ իմ հոգոյ :
Արպէս երեխ բողորդի
Օ իս յերեսաց իւր ընկեց ,
Հայ և ջրիկ մուրացոյց .
Վաղցրիկ օրերս ծրլատեց :

1 Յաստեղատուն : 3 Նեղել . զգուշ :
2 Կարճաւուրց :